

Súčasná podoba areálových štúdií

EVA KÚCHOVÁ (BANSKÁ BYSTRICA)

Teória areálových štúdií je pôvodne výskumným projektom spájajúcim filologické a sociálne vedy. Práve z tohto dôvodu sa záujem vedeckých kruhov orientuje na túto oblasť a aj preto sa areálové štúdiá zaraďujú k častejšie skúmaným vedným odborom v súčasnosti.

Podstata areálových štúdií spočíva v areálových vzťahoch a súčasne vzájomnom prepojení filologických a sociálnych vied. Napríklad k filológii sa na tomto mieste pripája sociológia, politológia, filozofia, psychológia, gender studies. Ďalšou vážnou oblasťou areálového výskumu je oblasť porovnávacej typológie textov (umeleckých, publicistických a odborných). Ich následný prienik pri dodržaní zásad areálového princípu vytvára nový pohľad jednak na jazyk a literatúru, jednak na jednotlivé sociálne vedy. Areálové štúdiá sa pri tom pohybujú v dvoch rovinách. V rovine areálovosti, ktorá umožňuje priestorovo spájať pretínajúci sa predmet filológie a sociálnych vied, a v rovine textového prelínania, ktoré sa realizuje na základe žánrového hľadiska.

Práve v súčasnosti sa problematika prepojenia týchto dvoch rovín považuje za výsostne aktuálnu nielen z pohľadu filologického, ale i sociologického. Pre filológa by malo byť nesmierne dôležité správne pochopenie sociálneho aspektu skúmaného areálu pri vlastnom štúdiu jazyka a literatúry a naopak pre sociálneho vedca by práve jazyk mal byť tou nepostrádateľnou pomôckou hlbšieho prenikania do myslenia, literatúry a kultúry pri štúdiu sociálnych vied.

Aby sa reálne dalo pochopiť myslenie, literatúra a kultúra určitého areálu, je potrebné zároveň obsiahnuť súčasné dianie spolu s minulým. Do minulosti je možné preniknúť iba pomocou jazyka a literatúry. Ich štúdiom sa získava nespočetné množstvo informácií o skúmanom areáli. Následná syntéza prameňov minulých a súčasných prispieva k správne pochopeniu procesov a javov o danom areáli. Pritom však je potrebné mať na zreteli, že jazyk nemusí a vo väčšine prípadov ani nevyjadruje areál úplne a zas z opačnej strany, areál môže a z väčšej časti sa aj prihovára prostredníctvom jazyka.

Za medznú disciplínu pre areálové štúdiá sa považuje slavistika, ktorá kontextovo a priestorovo zahŕňa širokú oblasť celého Balkánu, východnej

a strednej Európy (tzn. kontext slovansko-maďarský, slovansko-rumunský, slovansko-albánsky a slovansko-grécky, slovansko-rakúsko-nemecký a slovansko-baltský). Je to priestor, ktorý z väčšej časti možno nazvať aj postkomunistický, čo v poslednej dobe presúva areálové ťažisko sociálnych vied a zároveň svojím charakterom umožňuje poskytovať priestor pre dva typy vedeckého skúmania, a to areálového a filologického.

Zároveň je pri areálových štúdiách dôležitá a potrebná oprieť sa o všeobecnú teóriu literárnych žánrov čiže genológiu. Genológia, pojem vytvorený v 30. rokoch 20. stor. Paulom van Tieghemom, nie je iba literárna vedecká disciplína zaoberajúca sa skúmaním literárnych druhov a žánrov, ale predovšetkým sa orientuje na genotypy literárnych textov rôznej povahy, tzn. textov umeleckých a neumeleckých čiže textov vecných a vedec-kých, v ktorých dochádza k prenikaniu, prelínaniu či zmiešavaniu druhov a žánrov. Súčasne je potrebné hľadať vzájomné spojitosti, ktoré by zlučovali ako na jednej strane žánre umelecké, tak na druhej strane žánre vecné, neumelecké. Súčasťou literárneho textu ako artefaktu a literárneho textu ako prameňa informácií o sociálnej realite je množstvo dôležitých prvkov, ktoré je možné a potrebné pri vedeckom areálovom štúdiu využiť. Ide napríklad o kulturológiu, zaoberajúcu sa skúmaním kultúry ako celku prostredníctvom jazyka danej kultúry, ďalej môže ísť o kultúrnu históriu ako súčasť všeobecných dejín, ďalšími môžu byť sociolingvistika a psycholingvistika, potom politológia ako veda skúmajúca konkrétny štát alebo geografickú či administratívno-politickú zónu.

Jednu oblasť teórie areálových štúdií reprezentujú spoločne prepojené sociálne a filologické vedy, ktoré si vzájomne pomáhajú. Filológia pomocou svojej analýzy jazyka a literatúry, literárna kultúra prostredníctvom spoznávania sociálnej reality. Naopak sociálne vedy poskytujú a zabezpečujú pri štúdiu jazyka a literatúry nevyhnutné sociálne pozadie, pri pomoci ktorého jazyk vstupuje do pragmatického kontextu a vystupuje zo systémovej uzatvorenosti. Je potrebné si uvedomiť, že sociálna realita nie je však iba pozadím, ale priamočiarým dôležitým činiteľom jazykových a literárnych procesov. Bez jej existencie je význam literárneho textu uzatvorený alebo čiastočne zbavený svojej pôvodnej väzby. Je celkom zrejmé, že literárny text ako objekt interpretácie je v podstate vždy svojím charakterom vyložiteľný, avšak slabým prepojením so sociálnou realitou alebo nedostatkom informácií o prostredí vzniku textu sa vytráca množstvo jazykových a sociálnych významov, ktoré text pôvodne mal sprostredkovať. Nesmierne dôležitou vlastnosťou, ktorú by si mal takto interpretovaný text zachovávať, je jeho faktografická presnosť.

Ak areálové štúdiá umožňujú poskytovať nové pohľady na jazyk a literatúru a zároveň aj na sociálne vedy, tak z toho vyplýva nevyhnutnosť zachovania prepojenia filológie so sociálnymi vedami. Preto dôležité miesto v systéme a hľadani rôznych polôh teórie areálových štúdií patrí predovšetkým lingvistiky ako disciplíny a vede skúmajúcej jazyk a samotnú jazykovú komunikáciu.

Lingvistické aspekty textovej typológie v kontexte teórie areálových štúdií sa nezaobídu bez základných pojmov, pomocou ktorých je možné prístupit' k danej problematike z jazykovedného pohľadu.

Kľúčovými pojmami sa teda stali jazyk, kultúra, spoločnosť, na pozadí ktorých vystupuje literatúra, teritórium, etnos. Pri textovom bádani daných pojmov zostávajú také oblasti, ako je história, politológia, sociológia alebo psychológia, ktoré poskytujú celkový a úplný obraz o danej problematike.

Ak vyššie uvedené kľúčové pojmy sú predmetom vlastného štúdia lingvistických a medziodborových disciplín od dialektológie, jazykového zemepisu a etnolingvistiky cez areálovú lingvistiku a sociolingvistiku až po antropolingvistiku a kultúrnu antropológiu, tak rovnako ako sociologicky orientované smery, školy a koncepcie chápu jazyk ako sociálny jav, pomocou ktorého dochádza k ľudskej komunikácii a uvedomeniu si človeka človekom samým.

Žánrová typológia v rámci areálových štúdií môže čerpať z hore uvedených oblastí jednak pojmový aparát a jednak teóriu vedeckých a výskumných metód, ale tiež môže pri svojom výskume byť nimi ovplyvnená. Zároveň je dôležité vyvarovať sa terminologicky a metodologicky nesúrodého spájania rôznorodých prvkov rozličných smerov, teórií a názorov, ku ktorému pri takomto type vedeckého prelínania a spájania príbuzných vedných oblastí môže dôjsť.

Jednou z dôležitých úloh pri štúdiu by malo byť vymedzenie používaného pojmového aparátu. To sa do značnej miery dotýka aj kľúčového pojmu teórie areálových štúdií, ktorým je termín „areál“. Je celkom jasné, že areál bude inak pochopený, ponímaný a posudzovaný takými vednými oblasťami, akými sú geografia, biológia či ekológia, napríklad prostredníctvom politológie, antropológie či filológie. Ak sa bude areály charakterizovať ako oblasť s výskytom alebo rozšírením určitého javu, tak so zreteľom na jednotlivé vedné odbory sa bude takto definovaný areál sčasti zhodovať, sčasti prekrývať a s časti sa nebudú zhodovať vôbec. Tým pádom niektoré javy sa môžu vyskytovať vo všetkých takto vymedzených areáloch súčasne.

V jazykovede sa stretávame s termínom areál v areálovej lingvistiky, inak povedané v jazykovom zemepise. Areálová lingvistika ako lingvistic-

ký smer skúma geografické rozloženie určitého nárečového alebo jazykového javu a v úzkom smere sa vzťahuje predovšetkým k dialektológii. V širšom poňatí chápe areál ako označenie hraníc rozšírenia jazyka a jazykových spoločenských celkovo. V tomto zmysle preto hovorí o napr. areáli indoeurópskom, slovanskom, románskom, germánskom.

Najdôležitejším pojmom areálovej lingvistiky je pojem „izoglosa“ v zmysle vlastnej hranice rozšírenia určitého jazykového javu. Rozlišujú sa pri tom izoglosy spojité a konvergentné. Spojité izoglosy sa vyskytujú medzi geneticky príbuznými jazykmi a pri ich vymedzení sa používa historickoporovnávací metóda. Konvertné izoglosy vznikajú ako následok dlhodobých teritoriálnych kontaktov jazykov tvoriacich určité areálové spoločensko a ako výsledok paralelného vývoja jazykov teritoriálne izolovaných.

Postavenie lingvistiky a jej predmetu v teórii areálových štúdií je možné vymedziť najmä z pohľadu slavistiky. Slovanské krajiny strednej, východnej a juhovýchodnej Európy prešli etapou značného historického vývoja a so zreteľom na sociálne podmienené jazykové procesy sa v nich odohrali najprevratnejšie udalosti. Pri nich by sa dalo hovoriť o tzv. areálovej lingvistike s priblížením problematiky areálových vzájomných vzťahov v rámci slovanských jazykov na určitej areálovej izoglose. Monografia Natálie Kiseľovej pod názvom *Areálové vzájomné vzťahy slovanských jazykov centrálnej zóny* poskytuje možnosť skonfrontovať spomenuté fakty. V prvom rade vystihuje termín *areálová zóna* ako *zóna umiestnená v strede slovanského sveta, obsahujúca také spoločné prvky pre všetky skupiny slovanských jazykov, ktoré nie sú pozostatkami spoločných starších genetických procesov, ale sú výsledkami spoločných inovácií vychádzajúcich zo spoločného areálového centra*.¹

Predmetom bádateľského záujmu areálových štúdií je predovšetkým jazyk. Práve prostredníctvom jazyka je možné nazrieť do historických, politologických, sociologických, psychologických, antropologických či literárnovedných procesov. Ako už bolo na začiatku spomenuté, najdôležitejším faktorom pri areálových štúdiách je spojenie filológie a sociálnych vied. Ich podstata spočíva v areálových vzťahoch a v ich súčasnom vzájomnom prepojení. Ďalšou významnou oblasťou areálového výskumu je oblasť porovnávej typológie textov prinášajúcu nový pohľad ako na jazyk a literatúru, tak aj na jednotlivé sociálne vedy zároveň. Areálové štú-

¹Kiseľová, N.: *Areálové vzájomné vzťahy slovanských jazykov centrálnej zóny*. Banská Bystrica. 2002, s. 3.

diá pritom spájajú predmet filológie a sociálnych vied a realizujú sa na základe žánrového hľadiska.

Literatúra

Pospíšil, I. a kol.: Areál – Sociálne vedy – Filologie. Kabinet integrované žánrové typologie. Brno 2002.

Kisefová, N.: Areálové vzájomné vzťahy slovanských jazykov centrálnej zóny. FiF UMB. Banská Bystrica 2002.

Briška, F.: Sociálna antropológia. UMB. Banská Bystrica 1996.

Pospíšil, I.- Moser, M.: Comparative Cultural Studies in Central Europe. Masarykova univerzita. Brno 2004.

